

תענית כד

משה שווערד

1. רש"י מסכת תענית דף כד עמוד א

יומא חד שמעיה - רב אשי לרבי יוסי בר אבין, לישנא אחרינא: יומא חד שמעיה רבי יוסי בר אבין לרב אשי דקא גריס: אמר שמואל השולה דג מן הים בשבת כיון דיבש בו כסלע, אף על פי שהוא מפרסם לאחר כן, ובעוד שהוא מפרסם השליכו במים - חייב משום נטילת נשמה, שהיא אב מלאכה, דתנן (שבת עג, א) השוחטו כו', אמר ליה רבי יוסי: ובין סנפיריו, דודאי לא חי, וכשאין מחוסר צידה עסקינן, כגון שצדו בתוך הסל והניחו במים לחיות, כדרך שעושין הדייגין.

2. גבורת ארי על תענית דף כד/א

השולה דג מן הים בשבת כיון שיבש בו כסלע חייב... אין להקשות לפרש"י דמוקי להא דשמואל במזיד וחייב מיתה קאמר היכי משכחת לה למ"ד התראת ספק לא הוי התראה, הא בשעה ששולה הדג שמתרין בו התראת ספק הוא דשמא יחזירנו למים קודם שיבש בו כסלע ואין כאן נטילת נשמה בשעת מעשה שהוא שולה אלא שבא לאחר זמן ממילא, לא משכחת לה לחייב מיתה משום נטילת נשמה בכי האי גוונא אלא בחונק או שוחט בידים דהוי ליה נטילת נשמה מיד בשעת מעשה דהוה ליה התראת ודאי. די"ל על דרך שפירשו התוס' ריש פרק קמא דשבת (ד, א) דאמר התם הדביק פת בתנור התירו לו לרדותו קודם שיבא לידי איסור סקילה, והקשו התוס' איך אתי לידי חיוב מיתה הא הוה ליה התראת ספק דבשעה שהדביק פת בתנור שמא היה בדעתו לרדותו קודם שיבא לידי איסור סקילה ומה שלא רדה שמא שכח ההתראה, [1] ותירץ בשם ריב"א דכיון שהדביק תוך כדי דיבור של התראה ובודאי תאפה אם לא ירדנו לאו התראת ספק הוא דודאי לא היה בדעתו לרדותו קודם אפיה. ולא הוי התראת ספק אלא בלוקח אם על בנים למ"ד בפרק בתרא דמכות (טו, ב) בטלו ולא בטלו, דשמא לא ישבור כנפיה או לא ישחטנה והשתא דשבר כנפיה אין יכול להתרות דלא הוי התראה אלא על הלאו והלא כבר עבר, וכן בשבועה שלא אוכל ככר זו אם אוכל זו ואכליה לאיסוריה והדר אכליה לתנאיה דכשמתרין בו בשעת אכילת איסור עדיין מחוסר מעשה אכילת תנאי קודם שיתחייב מלקות, אבל הכא כשמדביק פת בתנור אין האפיה מחוסר מעשה. והכא נמי דכוותיה כיון ששולה תוך כדי דיבור של התראה ובודאי ימות אם לא יחזירנו למים קודם שיבש בו כסלע לאו התראת ספק הוא...מיהו סברא זו הכריחו התוס' בפרק ד' דגיטין (לג, א ד"ה ואפקעינהו) דאמר התם דהתקין רבן גמליאל הזקן דאם ביטל הגט שלא בפני השליח אינו מבוטל אע"ג דמן התורה מבוטל משום דכל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש ואפקעינהו רבנן לקדושין, והקשו התוס' בשם ר"ת היכי מחייבין לעולם אשת איש שזינתה הא התראת ספק הוא שמא ישלח לה גט ויבטל, [2] ותירצו בשם ר"ת דכי האי גוונא לא הוי התראת ספק דאזלינן בתר רובא ורוב אין מגרשין נשותיהן וכששולחין גט אין מבטלין, ועוד דאוקמינן אחזקה שהיא עכשיו נשואה דאל"כ נזיר שהיה שותה יין או מטמא למתים אמאי אמרינן בפ' בתרא דמכות דלוקה ואמאי הא התראת ספק הוא דשמא ישאל על נזירתו. ביאור דבריהם הא דפירשו גבי גט ונזיר מוקמינן אחזקה ומאי חזקה איכא הכא הא נזיר כשנשאל על נזירתו עוקר הנדר מעיקרו למפרע והוה ליה כאילו לא היה נזיר מעולם, והכי נמי גבי גט ע"י ביטול זה כיון דאפקיעו רבנן לקדושין למפרע הרי לא היתה אשת איש מעולם, אלא הכי פירושא דאוקמי אחזקה היינו דיש לומר דלעולם יעמוד כמו שהוא עכשיו ולא ישלח לה גט ואפילו ישלח לא יבטלנו שלא בפניו, והכי נמי גבי שולה יש לומר דלעולם יעמוד כמו שהוא עכשיו ולא יחזירנו למים קודם שיבש בו כסלע:

3. מהרש"א על תענית דף כד/א

הטרחת את קונך כו'. אבל ממה שהיה נהנה ממעשה נסים לא היה חש שהיה אפשר לו לתקן ולהקדיש אותה הנאה כדלקמן בר"א ועוד דמשום שהיה נהנה ממעשה נסים לא היה כדאי לקלל ולענוש את בנו אי לאו משום שהטרחת כו':

4. ספר ילקוט ישעיהו

יאסף שלא בזמנו. כאן לא קאמר וכן הוה,
לפי שלא היה צריך למות מיד. והיה
סגי שימות יום אחד קודם זמנו, ולא היה ניכר
שמקלתו מת קודם זמנו, מה שאין כן בבתו
שהוצרכה למות מיד, כדי שלא יכשלו בה
ויצערו הבריות, לכך קאמר וכן הוה. עיון
יעקב.

5. ספר ילקוט ישעיהו

הויא ליה ברתא וכו' תובי לעפרך וכו'. ופליגי
(ריב"א על רבו ר"י דמן יוקרת), דר"י בר
אבין סבר, דהאי גברא פשע בעצמו, ועשה
האיסור לילך אחריה לראותו להנאתו, ואין מן
הראוי ליתן לה כ"כ עונש, דאיהו הוא דאפסיד
אנפשיה, לכן פריש מיניה. ור"י דמן יוקרת
ס"ל, דגם היא פשעה דכיון שראתה שזה מחזר
לראותה באותו מקום, היה לה לפרוש עצמה
לבית. ורע שמשון, פר' אחרי.

6. מהרש"א על תענית דף כד/א

ואי טפי ליה כו'. בכמה מקומות בתלמוד הפליגו בחמרא דר' פנחס ב"י שלא רצה לאכול דבר שאינו מעושר ולא הזכירו בשום דוכתא מהפלא דהאי חמרא דר"י דיוקרת וי"ל דחמרא דרבי פנחס ב"י עדיפא ליה לאתויי שיהחמיר על עצמו מלאכול דבר שאסור לרבו רבי פנחס ב"י דהיינו דבר שאינו מעושר משא"כ הכא דלא אסר החמור על עצמו כלום אלא דבר שאסור לרבו רבי יוסי או למי ששכרו משום גזל הרחיק מהם:

7. גבורת ארי על תענית דף כד/א

הווי טשו מיניה דכל מאי דהוי גביה יהיב להו וכו', קשה לי הא בפרק ה' דכתובות (ג, א) אמרינן באושא התקיננו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש ומשמע ודאי דאלעזר איש ברתותא בימי אמוראים ובתר תקנת אושא הוה...

8. ספר בניהו בן יהודע על תענית דף כד/א

שם אלעזר איש ברתותא כד חזו ליה וכו'. אע"ג דבאושא התקיננו אל יבזבז יותר מחומש [כתובות ג' ע"א] [1] הוא היה קודם תקנת אושא, והוא הנזכר במשנה דאבות [פרק ג' משנה ח']. וראיתי להגאון גבורות ארי ז"ל שכתב, משמע ודאי דאלעזר איש ברתותא הוה בימי האמוראים, ובתר תקנת אושא הוה יעויין שם, וזה תימא מנה ליה הא, ואמאי לא זכר שר, דשמו הטוב נזכר באבות עם התנאים:

9. גבורת ארי על תענית דף כד/א

[2] וי"ל דהאי דתקנת אושא לאו כולי עלמא מודים בה, דהא תנן בפרק ו' דערכין (כח, א) מהריס אדם מצאנו ומבקר ומעבדיו ומשפחותיו הכנענים ומשדה אחוזתו ואם החרים את כולם אינם מוחרמין דברי ר' אליעזר, א"ר אלעזר בן עזריה מה אם לגבוה אין אדם רשאי להחרים כל נכסיו על אחת כמה וכמה שיהא אדם חס על נכסיו ואמרינן בגמרא דאיכא בניייהו הא דאמר באושא התקיננו כו', פירוש רבי אלעזר בן עזריה אית ליה להאי דרבי אילא ור' אליעזר לית ליה ואי מבזבז טובא לית לן בה ובלבד שישיר קצת לעצמו דומיא דחרמים, והשתא איכא למימר דאלעזר איש ברתותא כרבי אלעזר ס"ל דלית ליה תקנת אושא ובשיעור קצת סגי לפיכך פש גביה חד זווי, ובחידושי למסכת חגיגה יתבאר יותר במילואים:

10. ספר אהבת חסד - חלק שני - פרק יט

ועיין שם בירושלמי עוד, שכן היתה בידם מתחלה הלכה למשה מסיני על זה ושכחיה, וחזרו ויסדו, וכוננו למה שנאמר מתחלה ההלכה על זה. [ומה שהקשה שם בירושלמי אחר כך, עד היכן חד אמר: עד כדי תרומה וכו'.

היינו, עד היכן הוא השעור האחרון למטה, דנימא (שנאמר) דאם חסר השעור, הוי כלא קים המצוה כלל, דמיא דמאי דאמרינן בבבלי (ב"ב ט'), ונפסק ביורה דעה (סימן רמ"ט סעיף ב'), דבפחות משליש השקל בשנה לא קים מצות צדקה כלל]. וסבירא לה להרמב"ם, דהיכא דקיימי עניים לא תקנו רבנן בזה כלל, דאל יבזבו יותר מחומש; דאם רוצה - יכול להפריש ממתת חסידות. ונפקא לה להרמב"ם זה מהא דאיתא (בתענית כ"ד.) גבי אליעזר איש ברתותא, דהווי טשו מנה גבאי צדקה, דכל מה דהוה גבה הוה יהיב להו (שהיו נחבאים ממנו גבאי צדקה, כי כל מה שהיה אצלו היה נותן להם). והלא הוא יותר מחומש אלא על כרחך משום דגבאי צדקה היו הולכין עבור העניים, והיה עושה כן ממתת חסידות. ובהכי ניחא קושית בעל 'גבורות ארץ', עיין שם. ומכל מקום, כל נכסיו אסור לחלק, מדכתיב (ויקרא כ"ז כ"ח): "מכל אשר לו", ולא "כל אשר לו", גבי מחרים לגבוה. וכל שכן להדיוט.

11. מהרש"א על תענית דף כד/א

למזבן נדוניא לברתיה כו' העבודה שהן קודמין לבתי כו'. ויש לדקדק אמאי עשה כן והא עניי קרובך קודמים וכ"ש בתו ודוחק לומר שהיה לו בביתו להפריז לנדוניא גם לבתו דמשמע שנעשה עני ע"י זה שיהב להו כל דאיכא בהדיה מדקאמר ואין לך בהם אלא כאחד מעניי ישראל ויש ליישב בדוחק שהיה לו בביתו להפריז לנדוניא בתו מיהו עני הוה שלא היה לו שני מאות זוז ודקאמר דלא פש ליה אלא חד זוז היינו אצלו בשוקא לא פש ליה רק חד זוזא דזבן ביה חיטי להפריז נדוניא לבתו:

12. ספר ילקוט ישעיהו

העבודה שהם קודמין. אע"ג דקיימ"ל עניי קרובך קודמין, מ"מ יתום ויתומה אין מי שיטרח עבורם להשתדל בנדוניא, אבל בתו יכול הוא להשתדל ולהרויח ממקום אחר. (עיין יעקב ועיין במהרש"א ובספר מנחת יהודה).

13. ספר בניהו בן יהודע על תענית דף כד/א

שם אזל זבן ביה חיטי. יש להקשות וכי היה לו צורך לקנות חטים לביתו, הלא הוא הלך לקנות נדוניא בשביל הנשואין, וכיון דנתן המעות למצוה ולא נשאר לו אלא זוז אחד, ישאר בכיסו וילך לבית מדרשו. ונראה לי בס"ד דאלו החיטים קנאם לצורך הנשואין של ביתו, שצריך לאפות לחם לסעודת האורחין וקרובים, והראה בזה גודל בטחוננו בהשי"ת, דודאי ימציא לו מעות לנדוניא של ביתו עתה במזומן, ויעשה לה הנשואין בקרוב, דאז החיטים הם צריכין לעת עתה לסעודת הנשואין:

14. ספר ילקוט ישעיהו

הרי הן הקדש עליך. ר"ל, הקדש צדקה לעניים. מהר"י עמדין. וכן כתב בגליוני הש"ס, דמכאן הוכיחו הראשונים דסתם הקדש בזה"ז הוא לעניים, עיי"ש.

• עיין ביאור הגר"א ליו"ד רנ"ה, ג

15. ספר בניהו בן יהודע על תענית דף כד/א

שם העבודה הרי הם הקדש עליך. פירש רש"י ז"ל משום דמעשה נסים הוא, ואסור ליהנות ממעשה נסים ע"ש. הנה בספר הקטן בן איש חי בפרשת כי תבא, הקשיתי לפי זה, איך אליהו זכור לטוב נהנה ממעשה נסים אצל הצרפתית בכד הקמח וצפחת השמן [מלכים א' י"ז ט"ז], ויש בזה תירוצים, ובכלל תירצתי בס"ד דהתם אין הנס נראה כל כך בחוש הראות, דאותו הקמח שבכד והשמן שבצפחת לא נוספו על שיעור שהיו בתחילה, אלא רק כל פעם שתבוא הצרפתית ליקח קמח מן הכד ושמן מהצפחת, נשלם החסרון של שיעור נטילתה תכף ומיד

בהסרת ידה, זה יוצא וזה נכנס במקומו כהרף עין, ולא ניכר כל כך החסרון והמלוי למראה עינים, משא"כ אצל ר' אלעזר הניח סאה ומצא עשרת אלפים סאין, דמעשה הנס הם בעין...
ואין להקשות כיון דלא רצה ליהנות ממעשה נסים אמאי אמר לאשתו שיש לה בהם שיעור קטן כשיעור מתנת עניים, דנראה ודאי באמת הוא יש לו חלק משלו באלו החיטים, והוא החיטים שקנה בזו, ובעבור חלק זה שאינו בנס אמד לה שתיקה שיעור קטן כשיעור מתנה לאחד מן העניים:

16. ספר ילקוט ישעיהו

ד"ף אלא כאחד וכו' ואסור ליהנות וכו'. וקשה
א"כ גם כ"א מעניי ישראל לא יהנה, אלא
נ"ל מטעם שלא רצה ליהנות משכר מצוותיו
בעולם הזה, רק כאחד משאר עניים להשיא בתו,
ותו לא. עיון יעקב.

17. מהרש"א על תענית דף כד/א

ואוי לו לדור כו' ואוי לו למי שעלתה כו'. תלה הדבר בחטאו גם בחטא הדור כדלקמן עיניה תרוטות כל גופה צריך בדיקה דהיינו עיני מנהיגי הדור וכל גופא הוא הדור וכדאמרינן בעלמא כד רגיז רעיא על ענא עביד לנגדא סמיותא:

18. ילקוט ישעיהו

הא לא קבילנא עלן מאורתא. הנה להתענות זה
פשוט שהם צריכין, דלא גרע מהא דתניא
לעיל (י, ב): ההולך ממקום שאין מתענין למקום
שמתענין ה"ז מתענה עמהם, אע"פ שלא קיבל
עליו מאתמול. אלא נפ"מ לענין ענינו אי צריך
לומר, דאולי מה שנותנין חומרי המקום שהלך
לשם, הוא לא לענין שגם יאמר ענינו. ע"כ
השיב לו ר' יוחנן דצריך לומר גם ענינו, דהוה
כמאן דקיבלו עלייהו. א"נ י"ל כיון דלר"ל

19. כלי יקר על בראשית פרק כד פסוק יז

ועל צד הרמז הזכיר גמליך, לשון גמילות חסד קרוב ללשון גמליך וכן דרשו רז"ל (תנחומא שמיני ח.) את הגמל זו בבל שנאמר (תהלים קלו ח) את גמולך שגמלת לנו, ורצה בזה אם היא תוסיף לומר וגם גמליך אשקה סימנא מילתא היא, שכל כך היא אוהבת מדת הגמילות חסד עד אשר היא אוהבת כל הנקרא בשם מדה זו, כי זה דבר טבעי. ורז"ל דרשו (חולין סג.) את החסידה שעושה חסידות עם חברותיה, ע"כ אין רחוק לפרש גם כן מלת גמל, כי אולי טבעו לגמול חסד זה לזה, על כן תוסיף בהם אהבה באמרה וגם גמליך אשקה, כי כל זה סימן שהיא אוהבת מדת הגמילות חסד. ורז"ל אמרו (תענית כד.) כל כלה שענינה יפות כל גופה אין צריך בדיקה. וזה דבר שהחוש מכחיש כי כמה מכוערות בעולם שענינהן יפות. ועוד קשה מה ראו חז"ל על ככה ליתן עצה לבדוק אחר יופי חיצוני זה והלא שקר החן והבל היופי, אלא ודאי שנתנו עצה לבדוק אחר מעשיה וזאת העצה היעוצה שיבדוק אם היא בעלת עין יפה וגומלת חסדים, כי אם ענינה יפות בבריות, אז היא בלי ספק שלימה בכל המדות, ולמדו רז"ל מן אליעזר שלא בדק את רבקה כי אם במדה זו כי מדה זו בנין אב על כל המדות:

20. מהרש"א על תענית דף כד/א

רבי גזר תעניתא ולא כו' נחית קמיה כו' ואתי מטרא כו'. הא ודאי דמי לנו גדול ביראת חטא וענוה כרבי כדאמרינן ספ"ב דסוטה משמת רבי בטלה יראת חטא וענוה ולא אתי מיטרא בזכותיה אלא בזכות ההוא דמייתי חמרא לקדושה כו' וי"ל בהא דהך מלתא זוטרא לגבי זכותא דרבי וכה"ג אמרינן לעיל גבי דבר דלא הוה בשבבותיה דרב כו' ע"ש:

21. ספר ילקוט ישעיהו

בנוזיקין. הבאר שבע (סנהדרין קו, ב) כתב שני טעמים, למה בימי רב יהודה היה כל עיקר לימודם בנוזיקין. א. משום דתנן בסוף ב"ב (כה, ב): הרוצה שיחכים יעסוק בדיני ממונות, שאין לך מקצוע בתורה יותר מהן, והן כמעין הנובע. ב. דמצינו לרב יהודה דס"ל בפרק המניח (ל, א): האי מאן דבעי למיהוי חסידא לקיים מילי דנוזיקין. ורבא אמר מילי דאבות,

22. מהרש"א על תענית דף כד/ב

חזו כו' דהוה קפראי כו'. כפרש"י שהיו זורקין זה לזה שהוא אסור משום בזיון אוכלין ולכך אמר כיון דכ"כ איכא שבעא בעלמא דאתו לידי בזיון אוכלין יהב בעיניו להיות כפנא.

23. ספר בניהו בן יהודע על תענית דף כד/ב

יהיב עיניה והוה כפנא. נראה לי בס"ד הענין היה כך, כיון שראה שהם משחקים בלחם, שמבזים השפע שנתן הקב"ה לבריותיו, רצה להענישם לאלו דוקא למעט פרנסתם, ולמנוע שפע הפרנסה מהם, ויהיב עיניה רצה לומר עין השכל שלו, שעשה כונה הידועה לו בדבר זה, למנוע שפע הפרנסה מאלו המבזים את השפע, ואף על פי שהוא כיון רק לאלו, עם כל זה מחמת שהיה אותו זמן קטרוג למעלה על אנשי העיר ההיא ואגפיה נתפשטה כונתו במניעת השפע על כל אנשי העיר ואגפיה, ולכך הוה כפנא ברגע תכף ומיד, שלא ירד מטר בעיר ההיא ואגפיה, ועלה השער פי שלשה, והחכמים הרגישו בדבר זה והיו יראים לומר לו כך וכך גרמת בכונה שלך, ורצו שתלמידו יוציא לשוב ויראה בעיניו הכפנא דהוה לכל העיר, ואז הוא מאליו ירגיש בדבר זה שגרם בכונתו ההיא, כדי שיתקן הדבר, וכן עשה דכאשר ראה נאספים על פסולת תמרים, וידע דאיכא כפנא, הרגיש דכונתו שכיון למנוע הפרנסה מאותם המזלזלים בפת היתה גרמא למנוע שפע הפרנסה לכל העיר, אז נצטער על זאת שגרם צער ונזק לאנשי העיר כולם, ולכך אמר לשמעיה שיחלוץ מנעליו לילך יחף, כדי לקבל צער על עצמו, ולא בשביל ירידת הגשם עשה כן, דאין חולצין מנעל אלא בגזרת תענית, וכאן עדיין לא גזרו תענית, וגם לא עמדו בתפלה לבקש רחמים, ומשום דהוה חביב קמי קודשא בריך הוא לא רצה השי"ת שיצטער אפילו צער מועט, ותכף שלח את אליהו זכור לטוב אליו ומנעו, ואמר לו אם יחלוץ השני אז תתהפך ירידת המטר לקללה שיחריב העיר. ובזו ההצעה שכתבתי, יתישבו כמה דקדוקים במאמר, ויתישב המאמר לנכון בעזרת השם יתברך:

24. מהרש"א על תענית דף כד/ב

חזאי למלאכי כו' והוה קמחא כו'. גם שהי' רב יהודה מתפלל ואתי מטרא מ"מ לפי אותה שעה עדיין לא היה שובע עד שהמלאכים הביאו קמחא במעשה נסים וכשא"ל לא תזבנון מהן שמעשה נסים הן ולא היה עי"ז שובע הקרה ה' למחר דאתיין ארבי דחיטי מפרזינא בלא מעשה נסים והיה שובע:

25. מצפה איתן מסכת תענית דף כד עמוד ב

גמ' א"ל מהא לא תיזבנון דמעשה נסים הוא ופרש"י וכמה דאפשר להתרחק ממעשה נסים יותר טוב ונכון משמע דאיסורא ליכא וקשה דלעיל פרש"י דאסור ליהנות ממעשה נסים משום דמנכין לו מזכותיו וי"ל דהיינו דוקא ביחיד דמנכין אבל בצבור דאין מנכין וכמ"ש בס' מצודת דוד ש"ד ליהנות:

26. מצפה איתן מסכת תענית דף כד עמוד ב

אתא אבוה איתחזי ליה בחלמא ואמר ליה כו' שני דוכתיך. לכאורה ה"ל לתלמודא בפ' מי שמתו לאוכחי מזה דמיתי ידעי נמי בצערא דאחריוני. וי"ל עפמ"ש ב"ר בשם סודי רזי דאם א' ניצל בזכות חבירו אז המלאך שמצילו נראה לו בדמות של אותו שניצל בזכותו וא"כ אין מזה ראייה דמיתי ידעי דאפשר דמלאך בדמות אביו בא להצילו בזכותו:

27. מהרש"א על תענית דף כד/ב

שני דוכתיך כו'. נראה כי המזיקין שניתן להם רשות להזיק מיוחדים להם מקום היזקן ואין להם רשות להזיק במקום אחר ואפשר שזהו הוא בכלל שאמרו במס' ע"ז חליים רעים ונאמנים היינו רעים בשליחותן ונאמנים בשבועתן:

28. ספר בניהו בן יהוידע על תענית דף כד/ב

שם קום אשני דוכתיך דרתחי עלך משמיא. נראה לי בס"ד דהמזיקין לא היו שלוחים אליו מן השמים, ולא גזרו מן השמים בכך, אלא שר השדים כיון דידע דרתחי עליה משמיא, אז מאיליו ומעצמו נתגרה בו, ושלח חילו להזיק לרבא, כי מצד טבען הם רוצים להזיק לצדיקים, ורק הם מתייראים מסטרא דקדושה, וכיון דידעו דאיכא רתחא אין להם מורא ופחד אם יזיקו, ומאחר שהם באים מצד בחירתם, אין באים להזיק בעוד שבני הבית ניעורים, אלא ממתניין עד שישנו בני הבית, ולכך כיון ששכב רבא על מטתו בתחלת הלילה, תכף ומיד בא אליו אביו בחלום והגיד לו הדבר הזה, יען דהמזיקים לא באו עדיין למטתו, מפני שעדיין בני ביתו ניעורים בחדר שישן בו רבא, ואמר לו שיקום ממטתו וישנה מקומו, ולא חש פן יבואו אחריו המזיקין למקום השני, מפני שהשר שלהם לא שלחם אלא לאותו החדר שמטתו של רבא שם, והם לא ישנו תפקידם ושליחותם ולא ילכו לחדר אחר, וכן עשה רבא, קם במהרה ושינה מקומו, והמזיקין ניגשו להזיק אחר שישנו בני הבית, ואף על פי שראו המטה רקנית עשו חבלות במטה ושפכו חמתם בה, ולא הלכו לחפש אחר רבא, כי הם היו שלוחים רק לאותו החדר בלבד:

29. מהרש"א על יומא דף נג/ב

כל העולם בנחת וחנינא כו'. לכאורה קשה היאך היה מתפלל כך וכי משום צער דידיה לא יהיה נחת לכל העולם דאינו נראה שחסידי זה יאמר כן משום דכל עולם ניזון בשבילו כדאמרי' התם ונ"ל דבאותה שעה עדיין לא היה צריך כל עולם למטרא עד שבא לביתו ולזה בדרך היה מתפלל כיון דכל עולם בנחת יהיה גם לחנינא נחת שיפסוק המטר שאז יהיה ג"כ לעולם נחת כיון שלא נצטרכו למטר עדיין וכשבא לביתו שנצטרך עולם למטר התפלל גם שחנינא בנחת שאין לו שדות העולם כולו בצער שיש להם שדות וצריכין עתה למטר:

30. ספר בניהו בן יהוידע על תענית דף כד/ב

שם כל העולם כולו בנחת וכו'. נראה לי אמר כן לאו דהקפיד על צערו, אלא רצה שיפסק המטר בדברו, ויחזור ויביאנו על ידי תפלתו, וכיון שבא על ידי תפלתו יבא ברצון וברכה. ומה שחזר ואמר וחנינא בנחת, נראה לי הכונה, דשאר עניים אף על פי שאין להם שדות וזרעים עצבים בפסיקת הגשמים מפני יוקר הלחם, אך הוא די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת, ואינו אוכל לחם, ולא אכפת לו ביוקר:

31. מהרש"א על תענית דף כד/ב

אמר רב בכל יום ויום בת קול יוצאת כו' כל העולם כו'. ור"ל היו יוצאות בזמן שהיה ר"ח בן דוסא קיים דרב לא היה בדורו של ר"ח בן דוסא וענין זה מפורש מפרש"י:

32. גבורת ארי על יומא דף נג/ב

מיד אחר אם שחונה תהא גשומה ומתפלל שלא יועיל תפלת עוברי דרכים למנוע הגשמים ומה ענין להפסיק ביניהם בהא דלא יעדי. והא דמבקש דלא יעדי עביד שולטן בתר קטורת נ"ל משום דאמרינן בפרק קמא (ט, ב) מקדש שני חרב מפני שנאת חנם ודבר הגורם לה הוא לשון הרע מש"ה אחר קטורת שמכפר על לשון הרע מתפלל דלא יעדי עבד שולטן ע"י גלות וחורבן הבית, והא דלא יהיו עמך ישראל צריכין לפרנס שייך נמי לתפלת גשמים דאמרינן בפרק קמא דתענית (ב, ב) גשמים היינו פרנסה, וקצת ק"ל אמאי הפסיק בין גשמים לפרנסה דחד ענינא הוא בהא דלא יעדי עביד שולטן:

33. קרן אורה על מסכת תענית דף כד/ב

גמרא מאי מצלי יהי רצון שתהא השנה הזאת גשומה ושחונה כו' רב אחא בר' דרבא מסיים ולא יעדי עביד שולטן מדבית יהודה ואל יהו עמך ישראל צריכים להתפרנס זה מזה כו'. נראה דמה שהתפלל כהן גדול ע"ז

הוא על פי המדרש (בראשית רבה פרשה ס"ט) גבי יעקב אבינו ע"ה דעל הכל השיבוהו ועל הפרנסה לא השיבוהו כי שערי פרנסה צריכים רחמים גדולים. ובאמת היא ההכנה הגדולה והעיקרית למנוחת ישראל ולהפנות לעבודת בוראם יתברך על כן כאשר נרצה עון ישראל ביום הכיפורים ועת רצון הוא ולא היה רשאי להאריך בתפלתו שלא להבעית את ישראל על כן התפלל בקצרה על גשמי שנה שיהיו מבורכים, ומטר היינו פרנסה. ...

34. ספר בנינו בן יהודע על תענית דף כד/ב

שם כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין. יש לדעת חלוקה זו דדי לו בקב חרובין למאי צריכא למימר, כי דבר זה ידוע לבני אדם התחתונים. ונראה לי בס"ד דמצינו להראשונים ז"ל שפרשו בשביל חנינא בני, כלומר בהשביל והצינור שלו, וצריך להבין מה טעם יש בזה, ומה צורך בו. ונראה לי בס"ד דלפעמים הרבה יזמן שיהיו קטרוגים רבים על הדור, ועל כן כאשר הקב"ה נותן שפע פרנסה לדור כשמתפללין אליו כי חנון ורחום הוא, יעכבו המקטרגים את השפע שלא ירד לתחתונים מחמת קטרוגם בעוונותינו הרבים, ולכן השי"ת כשירצה להסתיר השפע מן המקטרגים, משלשלו לתחתונים בתוך השביל של ר' חנינא בן דוסא, כי לכל אחד ואחד יש לו שביל וצינור למעלה, וכאשר עושה חסד עם בעל תשובה לקבלו בהסתר שלא ירגישו בו המקטרגים, כן יעשה חסד כזה עם העולם בהשתלשלות השפע. והטעם שלא יקטרנו בראותם השפע יורד ברבוי בתוך השביל של רבי חנינא בן דוסא, היינו מפני דרבי חנינא בן דוסא היה מסתפק במועט בקצה האחרון, שהיה די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת, וא"כ לא אכפת להם ברבוי השפע שיהיה תוך השביל שלו, מאחר שאין נהנה ממנו כלום, ועוד לא ישימו לב על כל מה שירד תוך שביל שלו המעט הוא אם רב, ואם לא היה מסתפק במועט היו מקטרגים ושמים לבם על השפע היורד תוך שביל שלו, דאף על פי שהוא היה צדיק גמור היו מקטרגים עליו מכה עונות הדור כנודע. וזהו כונת בת קול כל העולם ניזון בתוך השביל של חנינא בני, מטעם דחנינא בני די לו בקב חרובין ולכן יהיה הברחה לשפע היורד תוך שבילו מקטרוג המקטרגים, והם ודאי אין שומעים דברים אלו:

35. רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ד משנה ה

ר' ישמעאל אומר הלומד ע"מ ללמד מספיקין בידו ללמוד וללמד ע"מ לעשות מספיקין בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות. ר' צדוק אומר אל תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קרדום לחפור בהם, וכך היה הלל אומר ודאישתמש בתגא חלף הא למדת כל הנהגה מדברי תורה נוטל חייו מן העולם - אחרי אשר הסכמתי שלא אדבר בזאת הצוואה מפני שהיא מבוארת, ולדעתי ג"כ שדברי בה לא יאותו לרוב חכמי התורה הגדולים ואפשר לכולן, חזרתי מהסכמתי ואדבר בה מבלתי שאשגיה לקודמים או לנמצאים. דע שזה שאמר שלא תעשה התורה קרדום לחפור בו, כלומר לא תחשבהו כלי לחיות בו וביאר ואמר כי כל מי שיהנה בעולם הזה בכבוד התורה נוטל חייו מן העולם פירוש מחיי העולם הבא והתענותו בני האדם בזה הלשון הנגלה והשליכוהו אחרי גיום ונתלו בפשטי הדברים שלא יבינום ואני אפרשם וקבעו להם חוקים על יחידים ועל קהלות והביאו בני אדם לחשוב בסכלות גמורה שזה מחוייב וראוי שיעזרו חכמים והתלמידים והאנשים המתעסקים בתורה ותורתן אומנותן, וזה הכל טעות ולא נמצא בתורה ולא בדברי החכמים דבר שיאמת אותו ולא רגלים שישען עליהם כלל שאנחנו כשנעניין בדברי רז"ל לא נמצא אצלם שהיו מבקשים ממון מבני אדם ולא היו מקבצים ממון לשיבות הנכבדות והיקרות ולא לראשי גליות לא לדייניהם ולא למרביצי התורה ולא לאחד מהגדולים ולא לשאר בני אדם מן העם אבל נמצא בכל דור ודור בכל קהלותיהם שהיה בהן עני בתכלית עניות ועשיר גדול בתכלית העושר, וחלילה לי לחשוך הדורות ההם שהם לא היו גומלי חסד ונותני צדקה, כי אמנם העני הוא אילו פשט ידו לקחת היו ממלאים ביתו זהב ופנינים אלא שלא היה רוצה אבל היה מסתפק במלאכתו שהיה מתפרנס בה אם בריוח אם בדוחק, והיה בז למה שבידי אדם כי התורה מנעתו מזה, וכבר ידעת (יומא לה:): שהלל הזקן היה חוטב עצים והיה לומד לפני שמעיה ואבטליון והיה עני בתכלית העניות, ומעלתו היתה כאשר ידעת מתלמידיו אשר נמשלו כמשה ואהרן ויהושע והקטן שבתלמידיו (ב"ב קלד. סוכה כא.) רבן יוחנן בן זכאי, ואין ספק למשכיל שאילו היה מורה לאנשי דורו ליהנות מהן לא היו מניחין אותו לחטוב עצים. ור' חנינא בן דוסא (ברכות יז: תענית כד: חולין פו.) שיצאה בת קול ואמרה כן העולם אינו ניזון אלא בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מע"ש לע"ש ולא היה מבקש מבני אדם, (כתובות קה. וע"ש דרב הונא היה אומר כך) וקרנא היה דיין בא"י והוא הוה דלי דולא וכשהיו באין בעלי הדין לפניו היה אומר תנו לי מי שידלה במקומי או תנו לי כדי בטילתי ואדון לכם ולא היו ישראל שבדורם לא אכזרים ולא בלתי גומלי חסדים ולא מצאנו חכם מן החכמים עניים שהיה

מגנה אנשי דורו על שלא היו מעשירים אותם חלילה לשם, אבל הם בעצמם היו חסידים מאמינים האמת לעצמם והיו מאמינים בהש"ת ובתורת משה אשר בה יזכה האדם לחיי העוה"ב, ולא היו מתירים לעצמם לבקש ממון מבני אדם והיו רואים שלקיחתן היה חילול השם בעיני ההמון מפני שיחשבו שהתורה מלאכה מהמלאכות אשר יהיה בהם אדם ותתבזה בעיניהם ויהיה מי שעושה זה דבר השם בזה, ואמנם התעו אלה המתגברין לחלוק על האמת ועל הפסוקים הפשוטים והנגלים בלקיחת ממון בני אדם ברצונם או על כרחם מהמעשים אשר ימצאו בגמ' מאנשי בעלי מומין בגופותיהם או זקנים באו בימים עד שא"א להם לעשות מלאכה שאין תחבולה להם אלא לקחת ממון מאחרים ואם לא מה יעשו הימותו זה לא צותה התורה, ואתה תמצא המעשה אשר הביאו ראיה ממנו (כ"מ פד:) באמרם היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה. בבעל מום שאינו יכול לעשות מלאכה, אבל עם היכולת לא המציא אליו התורה דרך:

36. רמב"ם יד החזקה - הלכות תלמוד תורה פרק ג

(י) כל המשים על לבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מן הצדקה הרי זה חלל את השם ובזה את התורה וכבה מאור הדת וגרס וגרם רעה לעצמו ונטל חייו מן העולם הבא לפי שאסור ליהנות מדברי תורה בעולם הזה אמרו חכמים כל הנהגה מדברי תורה נטל חייו מן העולם ועוד צו וואמרו אל תעשם עטרה להתגדל בהן ולא קרדום לחפור בהן ועוד צו וואמרו אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה וגוררת עון וסוף אדם זה שיהא מלסטם את הבריות:

37. כסף משנה על הלכות תלמוד תורה פרק ג הלכה י

... גם מה שהביא מר' חנינא בן דוסא [ברכות י"ז ע"ב] אינה ראייה שאם היה רוצה להתעשר לא היה צריך לשאול מבני אדם רק מן השמים היו נותנין לו כמוזכר בתעניות [כ"ה.]. אבל הוא ז"ל לא רצה ליהנות מן העולם הזה ואין דברינו אלא ברוצים ליהנות מן העולם הזה אבל שלא באיסור.

38. ספר ילקוט ישעיהו

משום כיסופא זכו, אפשר שהיה לה ג"כ מעט קמח בכד, כעין מ"ש בצרפתית, וכן באשת עובדיהו, והיתה נותנתו בתנור, באופן שהיה מקום לברכה לחול עליו, וכה"ג מותר ליהנות ממנו, כמ"ש באלהו ז"ל ובצרפתית ובנה ובאשת הנביא. וכן הדבר בחומץ דבסמוך, שהיו מותרין ליהנות מהנר שדלק בנס, שכל זה נס בידי אדם, והרי זה כענין שריפא אלישע מי יריחו, ואינו דומה לההוא דלעיל (כו, ב) דמייתו מלאכי השרת קמחא דסמידא, לאי בריה בידי שמים הוה, ולא הבינותי מ"ש בפרש"י בנר דחומץ, דהלא עכ"פ בשבת נהנו ממנו, אלא מ"ש שהביאו ממנו אור להבדלה, אנשים אחרים שכיניו הוצרכו לכך והביאו ממנו. מהר"י עמדין. וכן יובן הנס ד'איכו נימטו כשוריק' (דבסמוך), שהיה מקום לברכה לחול.

חנוכה תענית דף כד

משה שווערד

1. דף על הדף תענית דף כד עמוד א

בספר מרפסין איגרא (ענינים - ח"ב ע' קמד) מקשה, דכיון דאין נהנים ממעשה ניסים, א"כ קשה כיצד הדליקו "החשמונאים" את המנורה בשמן שנוצר על ידי נס, הרי היה אסור ליהנות מאותו השמן?

וכתב שם ליישב בכמה אופנים:

א. המהרש"א (קידושין כט, ב בח"א) כותב, שנס שנעשה על ידי תפילה אינו נס שאסור ליהנות מתוצאותיו. לפי זה ניתן לומר, שהיהודים התפללו רבות למציאת שמן הזית קודם שנמצא, לכן כשנמצא השמן מותר היה להם ליהנות ממנו.

ב. במשנה באבות (פרק ה') מתוארים הניסים שהתרחשו באופן רגיל וקבוע בבית המקדש. יתכן, שמפני כך היה מותר להשתמש בשמן שהושג בנס בבית המקדש, שהרי הניסים היו מצויים במקום זה.

ג. "מצוות לאו ליהנות ניתנו". לכן, אין כל פגם להשתמש בשמן שהושג על ידי נס לצורך מצוות, ואין זה נחשב כ"הנאה" ממעשה ניסים.

2. דף על הדף תענית דף כד עמוד ב

בגמ': מהא לא תיזבנון דמעשה ניסים הוא.

לעיל כבר דברנו בענין הנאה ממעשה ניסים, ונביא מדברי הבני יששכר (מאמר ד' הלל והודאה אות קכד) הכותב בטעם הענין שלא תיקנו חז"ל סעודות מצוה בחנוכה, עפ"י המבואר כאן דאין נהנין ממעשה ניסים רק כשהיתה הציווי ליהנות ע"פ נביא, וע"כ היו רשאים בני"י במדבר ליהנות מן המן והבאר. ולכן בחנוכה שנעשה נס בשמן לא נתקנו הימים הללו רק להודות ולהלל - שזהו מצוה, ומצוה לאו ליהנות ניתנה - ולא לאכילה ושתייה, כי אין נהנין ממעשה ניסים...